

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENKETTEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI NYVATÓ

BUDAPEST.

1903.

3 13602

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

TARTALOM.

- I. szám. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székfoglaló értekezés. *Gádl Jenő* 1. tagtól.
- II. > Az ausztriai császári cím fölvételéről. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ernő* 1. tagtól.
- III. > Herodotos és Anytos psephismája. *Schwarez Gyula* r. tagtól.
- IV. > Évtizedünk egyenes adóreformjairól. *Ráth Zoltán* 1. tagtól.
- V. > Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén. *Ráth Zoltán* 1. tagtól.
- VI. > A rendőrség természete és állása szabad államban. *Concha Győző* r. tagtól.
- VII. > A sociologia sarktétele. *Hegedüs Loránttól.*
- VIII. > Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai. Székfoglaló értekezés. *Reiner János* 1. tagtól.
- IX. > A társadalomerkölcsi probléma. Székfoglaló értekezés. *Földes Béla* r. tagtól.
- X. > Népesedésünk kútforrásai a mult század első felében. Székfoglaló értekezés. *Thirring Gusztáv* 1. tagtól.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XII. KÖTET. 3. SZÁM.

HERODOTOS ÉS ANYTOS PSEPHISMÁJA.

SCHVARCZ GYULA

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának márczius 6-iki ülésében.)

Ára 40 kr.

BUDAPEST.

1899.

É R T E K E Z É S E K

A T Á R S A D A L M I T U D O M Á N Y O K K Ö R É B Ő L.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az uzsora törvényekről. *Szinovász Györgytől.* 1867. 17 l. 10 kr. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19 l. 10 kr. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 20 kr. — IV. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmai. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 20 kr. — V. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 20 kr. — VI. A statistika hivatalos és tudományos mivélése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 20 kr. — VII. A római jog s az újabbkori jogfejlődés. *Pulszky Agostontól.* 1869. 27 l. 10 kr. — VIII. *Gaius. Rentmeister Antaltól.* 1869. 116 l. 30 kr. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 20 kr. — X. A törvénykezés reformja. *Ókröss Bálinttól.* 1869. 18 l. 20 kr. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 20 kr. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 20 kr.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 20 kr. — II. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 10 kr. — III. Kassa város parketkésztése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 10 kr. — IV. Emlékezéséd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 10 kr. — V. Szemle a magyar jogászgyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 30 kr. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 28 l. 10 kr. — VII. Emlékezéséd Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 10 kr. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 10 kr. — X. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 10 kr. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 10 kr. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Körösi Józseftől.* 1874. 52 l. 30 kr.

Harmadik kötet. 1875.

I. A kényszer-egység a csődeljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 18 kr. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 10 kr. — III. Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 40 kr. — IV. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 35 kr. — V. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 15 kr. — VI. Emlékezéséd Szigethi Warga János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. *Dr. Weszelovszky Károlytól.* 70 kr. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 80 kr. — XI. Emlékezéséd Csacskó Imre l. tag fölött. *Pauler Tivadartól.* 10 kr.

Negyedik kötet. 1876.

I. Visszapillantás közzgazdaságunk egy negyed századára. *Keleti Károlytól.* 20 kr. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 25 kr. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 40 kr. — IV. Emlékezéséd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 20 kr. — V. Az országos jog és a particularis jogok közti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 60 kr. — VI. Emlékezéséd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. *Jakab Elek lev. tagtól.* 40 kr. — VII. A telekkönyvi intézmény

HERODOTOS ÉS ANYTOS PSEPHISMÁJA



SCHVARCZ GYULA

RENDES TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának márczius 6-iki ülésében)



BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1899.

HERODOTOS ES ANYTOS

PSEPHISMA

SCYTHARON CYLIA

SCYTHARON CYLIA

SCYTHARON CYLIA



BUDAPEST

BUDAPEST

Budapest. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

Herodotos és Anytos psephismája.

A hagyományos tanokhoz szilárd kitartással ragaszkodó philolog-tudományosság egyik érdemeiben gazdag kitünősége: v. *Christ* müncheni egyetemi tanár a maga »*Geschichte der griechischen Litteratur*« című munkájának csak imént megjelent 3-dik kiadásában némi gyöngéd helytelenítésben részesít engem azért, mert az athenei demokratiáról szóló művemben úgy fogtam föl *Anytos* psephismáját, mint nyílt tanúságtételét annak, hogy *Herodotos* nem kevesebb, mint 10 talantonnyi subventiót kapott az athenei államtól az ő történelmi művének megírásáért. *Christ* nem látszik különben ellenséges indulattal viseltetni irántam, mint ahogy ellenséges indulattal szoktak viseltetni orthodox szaktekintélyek oly szerzők iránt, a kik a saját buvárlataik révén új fölfogásnak igyekeznek tért nyitni a tudományban. *Thukydides* jellemzésére vonatkozó fejtegetéseimet még meg is dicséri a tudós müncheni tanár, azt mondván, a művelődéstörténelmi és alkotmánytörténelmi mozzanatok elhanyagolását vetvén *Thukydides* szemére, hogy: »Diese Schattenseite gut beleuchtet von Schwarcz, Die Demokratie I. Bd 421. ff.« (*Christ*, 341. l.) Itt melleleg említhetem csak föl, de mégis lehetetlen elhallgatnom, hogy *Christ*, ámbár művemet, illetőleg annak kötet- és lapszámát helyesen idézi, a nevem elé ezt a szócskát teszi, hogy »*Ed.*«, mintha engem *Eduárd*-nak hínának. Valóban nem érdemelne ez a lapsus még említést sem, ha véletlenül nem léteznék egy *Eduard Schwartz* nevű tanár a giesseni egyetemen, a ki szintén mint én, görög dolgokról szokott írni. Nagyon érdemes philolog buvára a görög történelemnek és irodalomtörténelemnek; hogy csak egyet em-

lítsek, az ő *Dionysios Skytobrachion*-ról írt értekezésére, mint standard műre, vajmi gyakran hivatkoznak a philologok, de egyéb, számos értekezésére is. Jellemző tehát az a műgond hiány, a melyet *Christ* az által árul el, hogy a nevem elé az »*Ed.*« szócskát teszi: mert ez által az olvasót tünődésbe hozza, hogy hát a *Skytobrachion*-ról írt értekezés szerzője, ez az *Eduard Schwartz* nem írt-e egy külön munkát, mint a hogy én írtam az athenei demokratiáról is? Az előszót elolvassván, csakhamar rájöttem, hogy nem maga *Christ* volt e részben hibás, hanem egyik tanítványa, valami Joseph Hirmer nevű fiatal ember, a kire *Christ*, a saját szemeit kimélni akarván, föltétlen bizalommal hátrította át a művének végső nyomdai javítását.

Nagyon megbocsátható ennek folytán, ha *Christ* akkor is *Ed. Schwartz*-nak nevez engemet, midőn helytelenítőleg említi föl (335. l.) az athenei demokratiáról művem 22. és köv., valamint 661. és köv. lapjait, a hol én azon állításomat igyekszem beigazolni, miszerint az Anytos psephismája *Herodotost* úgy tünteti föl, mint egy államilag díjazott történetíróját az athenei államnak, a művét pedig úgy, mint subventionált munkát. *Christ* szavai a következők: »*Schwarcz* macht gar in seinem Eifer gegen die Grössen des Alterthums den Herodotos, weil er von Athen eine Belohnung von 10 Talenten erhielt, zum officiösen Historiographen und sein Werk zu einer Subventionsarbeit.« *Christ*, midőn ekként helyteleníti kritikai eljárásomat, nem gondolja meg, hogy részéről ugyan e helytelenítésnek kellett volna érnie a nagytekintélyű szakbuvárt: *Kirchhoff* berlini akadémikust is; hisz *Kirchhoff* szintoly viszonyt lát mint én *Herodotos* és az athenei államhatalom akkori vezérembere: *Perikles* és ennek többségben levő pártja közt. *Kirchhoff* szerint is azért írta úgy meg *Herodotos* az atheneiek viselt dolgait a persa báböruban, a hogy éppen megírta, mert hát temérdek pénzt kapott az athenei kormánytól, 10 talantont, vagyis 60,000 drachmát és hogy *Herodotos* még többet remélt az athenei állampénztártól művének még csak ezentúl megírandott szakaszaiért, a melyekben lejövén előadásában egész *Perikles* koráig, ezen államférfiú szereplését szándékozott halhatatlanná tenni. Minthogy pedig időközben —

részint a nagymérvű középítkezések, részint a háború költségei ugyancsak megcsappantották az athenei állampénztárt: tehát *Herodotos* egyszerűleg *félbehagyta* a munkáját, nem lévén kilátása, ily körülmények közt, további subventióra. Mindezt már *Kirchhoff*, a berlini akadémikus tanította és ugyan nemcsak a berlini akadémia előtt tartott értekezéseiben, de az ő idevágó későbbi műveiben is.¹⁾

No, de mindegy; ha nem is helyteleníti *Christ* a berlini akadémikust *Kirchhoffot* azért, a mért engemet helytelenít: én ez alkalmából mégis arra érzem magamat indíttatva, hogy tüzetes kritika alá vonjam, közvetlen forrástanulmány alapján, azon érveket, a melyeket az orthodox — mondhatnám hyperorthodox — tekintélyek, philologok és történészek annak beigazolására szoknak fölhozni, hogy — miként ők velünk elhitetni szeretnék — *Herodotosról* még csak föl sem szabad tenni, hogy meghagyta volna magát vesztegettetni az ő történelmi munkájának a megírásáért az athenei államhatalom által.

Hát az tagadhatatlan, hogy meglehetősen csekély azon adatkészlet, a melyet a kérdés földeríthetése végett a forrásokból összehöngészhettünk:

A főhely a Plutarchosnak tulajdonított *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* című munkában áll beszövegezve: *ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηναίων Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἰστορίᾳ, Δίνυλλος εἶρηκεν.*²⁾ — Ezt megelőzőleg állanak néhány sorral feljebb a következő szavak — minden valószínűség szerint, interpolatio folytán — *ἀλλὰ τοῦτο γε βοηθεῖ τῷ Ἡροδότῳ πρὸς ἐκείνην τὴν διαβολήν, ἣν ἔχει κολακεύσας τοὺς Ἀθηναίους, ἀργύριον πολὺ λαβεῖν παρ' αὐτῶν.*

¹⁾ Abhandlungen der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften 1873—4. Über die Entstehungszeit des Herodotischen Geschichtswerkes 1878. — Vgl. Bauer, Die Entstehung des herodotischen Geschichtswerkes 1878; — Ammer, Herod. Bal. quo ordine libros conscripserit. 1881. — Straubinger Progr. Über die Reihenfolge und Zeit der Abfassung des herodot. Geschichtswerkes 1889. Mindezen utóbbi buvárlók, bár lényegileg eltérnek is *Kirchhoff* végeredményileg kifejtett nézeteitől, voltaképen mégis nagyon is elégséges adatokat szolgáltatnak ugyanazon irányban, a melyben *Kirchhoff* a maga theoremiáját föllállította.

²⁾ De Herodoti malignitate c. 26.

Ezenkívül még csak *Eusebios* adata értékteljes; *Eusebios* ugyanis a 83 Olympiasnak 3-dik, illetőleg 4-dik évére teszi az *Anytos* psephismájának időpontját, vagyis 444-re, illetőleg 443-ra Kr. e. Mindjárt itt meg kell jegyeznem, hogy *Eduard Meyer* *Anytos* psephismájának epocháját jóval lejjebb tolja, nevezetesen a *peloponnesosi* háború elejére helyezi át. Érvet e nézete mellett persze *Eduard Meyer* nem tud, már t. i. számbavehető érvet nem tud fölhozni egyebet, mint az indítványozó *Anytos*nak életkorát: ez pedig nagyon gyöngye érv *Eduard Meyer* részéről: mert ez az egész érv *Eduard Meyer*-nek azon hypothesisén alapszik, hogy ez az *Anytos* nem lehet más, mint éppen csakis az az *Anytos*, a ki *Sokrates* ellen az ismeretes vádat emelte.

Hát ezen két forráson — a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζων-θειας* és az *Eusebios*nál található chronologiai adaton kívül mindaz, a mit *Lukianos*nál (*Herod.* I.) *Suidas*nál (*Θουρυδίδης*), *Markellinos*nál (c. 54), *Photios*nál találunk, mindez részint mellékkörülményeket érint, részint pedig legendaszerű fölcziczomázása és elferdítése az Odeionban történt fölolvásásra vonatkozó híradásnak, — hogy *Thukydides* mint még siheder lett volna jelen az Olympiákon, a hol azután könyvekre is fakadt volna azon nagyszerű hatástól, melyet *Herodotos* fölolvassása rá és a közönségre gyakorolt — ez utóbbi mondom, mind csak fölcziczomázott ferdítés, a mint ezt már *Dahlmann* is kimutatta.

Ismételve hangsúlyozom, szerfölött csekély a kérdés megoldására fölhasználható adatkészletünk. Egészen másként állana a kérdés már régóta, ha ránk szállott volna azon *Ψηφισμάτων συναγωγή*, a melyben *Krateros* kiadta az athenei ekklesia mindazon néphatározatait, a melyeket az athenei állami levéltárból összegyűjtögetett, — vagy ha még olvashatnók a maga egészében *Diyllos* athenei történetírónak azon munkáját, a melyből *Plutarchos*, vagy ha *Lahmeyer*¹⁾ kritikája daczára még mindig azon nézethez ragaszkodnék valaki, hogy e könyv, e nevezetes, ép oly elme éllel, mint táglátkörű olvasottsággal

¹⁾ Lahmeyer, De libelli Plutarchei qui de malignitate Herodoti inscribitur et auctoritate et auctore, Göttingen, 1848; *Holzapfel*, Philol. 42, 23 köv.

írt, tartalomdús könyv csakugyan nem magát *Plutarchost* vallja szerzőjének, — hát mondjuk Pseudo-Plutarchos a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ἁξιοθελείας*-ban csak pár sort tartott fönn az *Anytos*-féle psephismára vonatkozólag. — *Krateros* személyisége éppen nem áll ugyan tiszta, világos körvonalakban előttünk. Még azt sem tudjuk egész bizonyossággal, hogy ő volt-e az a *Krateros*, a kit mint *Antigonos Gonatas* féltestvérét említi Phlegon¹⁾ Trallesből, Hadrian fölszabadított irodalmárkodó rabszolgája és így az ő idejekorát sem vagyunk képesek kellő szabotossággal megállapítani.

De annyi tény, hogy ama *Krateros* 321-ben született Kr. e. és 265-ben Kr. e. halt el. Tény az is, miszerint *Krateros* a maga gyűjteményének harmadik könyvében foglalkozott az athenei történelemnek 465 és 439 közé eső eseményeivel, még pedig, miként *Krech*²⁾ kimutatta, oly módon, mint gyűjteményének többi könyvében is, t. i. hogy minden egyes psephisma szövege mellé, melyet chronologikus rendben közölt, odamelékeltem nem csak commentárt, de bizonyítékokul többé-kevésbé hiteles okmányokat is. Azért mondom, hogy »többé-kevésbé hiteles«, mert Plutarchos a *Kimón* életrajzában³⁾ az úgynevezett *Kimón*-féle békeszerződés tartalmát arra való hivatkozással jelzi, hogy *Krateros* gyűjteményében is ugyanezt mondják a békeszerződés egyes cikkelyei. Már pedig a *Kimón*-békekötésének okmánya, újabb kutatások alapján, apokryphnek bizonyult és így *Krateros*-ra is rábizonyult, hogy ebben az esetben nem járt el kellő kritikával.

Igen ám, de csak is ebben az esetben, jelenlegi tudományunk szerint: mert a legújabb kritika constatalja, hogy *Krateros* közvetlenül magából az athenei állami levéltárból merítette a maga okmányait.

Az most már tehát a kérdés, hogy nem merítette-e *Digyllos*, a Plutarchos által megdicsért történetíró, az ő híradását *Anytos* psephismájáról a *Krateros* gyűjteményéből?

¹⁾ Phlegon de Mirab. 32.

²⁾ *Krech*, De Crateri *ψηφισμάτων συναγωγή* 1888, Cobet, Ad Crateri *ψηφισμάτων συναγωγήν*, Mnemosyn. N. F. I. 1873.

³⁾ Plut. Cim. 12.

Minden oda mutat, hogy *Diyllos* nem támaszkodott *Kraterosra*, hanem közvetlenül merített az athenei államlévéltárából.

Mert ha *Diyllos* az ő híradását Plutarchosnál, vagy Pseudo-Plutarchosnál, már t. i. a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζονθείας* szerzőjénél a *Krateros* psephisma-gyűjteményéből merítette volna: hát ezt bizonyára jelezte volna a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζονθείας* szerzője: akár *Plutarchos*, akár valami Pseudo-Plutarchos írta is ezen iratot: mert mind a kettő ismerte és használta is a *Krateros* gyűjteményét, sőt *Plutarchos* egyenesen rá is utal, a hol csak teheti, e gyűjteményre. Pedig *Lahmeyer*¹⁾ vindicatioja óta azt, hogy nem *Plutarchos*, hanem valami *Pseudo-Plutarchos* írta a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζονθείας*-t, kimutatnia még senkinek sem sikerült. Különben is *Diyllos* virágzása a Kr. e. 330 és 290 közé esik, *Krateros* pedig 321-ben csak született és 265-ben halt meg. A valószínűség tehát a mellett van, hogy *Diyllos* előbb írta meg az ő művét, mint *Krateros* és így nem is állott módjában az utóbbinak a munkájából merítenie. *Müller* a »*Fragmenta Historicorum Graecorum*« II. kötetének 360-dik lapján azon nézetének adott kifejezést, hogy miután *Diyllos* az ő elbeszélő szövegét csak a 357-diki év eseményeivel kezdi, tehát az *Anytos* psephismájáról szőlő híradását csakis művének *Ἠροοίμω*-jába szűrhatta bele. Ez valószínűnek látszik, habár e kérdést a *Krateros*-féle gyűjtemény éleselmű buvárának, *Krech*-nek sem sikerült még kitisztáznia. Legyen bárhogy: akár a szövegben, akár a bevezetésben állott is a *Diyllos* híradása erről a nevezetes psephismáról, az a kritikára nézve irrelevans; a fő az, hogy ez a híradás nem csekélyebb történetírótól származik, mint athenei *Diyllos*: oly történetírótól, a ki tekintélyben állott az ódon görög, majd pedig a római irodalom előtt, és a ki mint athenei állampolgár, hozzá is férhetett az athenei államlévéltárhoz.

Hogy pedig *Diyllos* athenei volt és mint történetíró csakugyan tekintélynek örvendett az ódonság előtt, ezt nemcsak *Cicero* és *Plinius* szavaiból értjük meg, de magából a

¹⁾ Lahmeyer. i. h.

Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζοηθείας című iratból is, a hol szórúlszóra ez áll róla, hogy ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παροημελημένων ἐν ἱστορίᾳ,¹⁾ vagy is, hogy *Diyllos* azon történetírók közé tartozott, a kiknek a szavahihetősége minden kétségen felül áll.

Kutattak a ránk szállott irodalmi hagyatékon belül egyes buvárok a legkülönbözőbb irányban, csak hogy valahol újabb nyomaira akad hassanak az *Anytos*-féle psephisma emlékezetének. Átvizsgálták még a komikosok töredékeit is: hátha valami pajkos czélzást találának egyikben vagy másikban ama bizonyos 10 talantonra és azon előzményekre, a melyek után eme 10 talanton Herodotos ölébe hullott? No, ez ugyan felesleges fáradság volt: mert láttuk, hogy minő alakot csinált *Aristophanes* magából *Sokratesből*, és ha *Lysiasból* megérthetjük is, miszerint éppen nem követett el *Aristophanes* valami nagy igazságtalanságot azon a hórihorgas madárijesztő alakon, ezen a vallástalan, zenerontó fűzfa-költőn, *Kinesiason*, midőn őt annyira kigúnyolta a színpadon: *Euripidest* mégis csak egészen más világításban látja mamár az irodalomtörténet, mint ahogy őt *Aristophanes* a »*Békák*«-ban festette. Nem tudhatni tehát, hogy vajon minő kritikai értékkel birhatnának a komodia természeténél fogva az oly adatok, a melyeket valamely komikos ránszállott töredékében az *Anytos*-féle psephismára vonatkozólag találhatnánk. A komikosnak nem lehetett az a czélja, hogy rendszerint szem előtt tartsa a történelmi igazságot, mint helyesen jegyezte meg már *Müller-Strübing*; nem, a komikosnak első sorban csak az lehetett czélja, hogy megnevettesse a színházi közönséget. Hogy mennyire nem lehet komolyan venni a komikosok töredékeiben mutatkozó irodalomtörténeti mozzanatokat, az kiderül számos példából. Én itt csak egyet hozok föl. A középkomodia egyik kiválóbb színeköltője *Alexis Aivos* című darabjában föllépteti *Heraklest*, a mint ezt azon nagyon is mulatságos töredékből látjuk, a melyet *Athenaiosnál* olvasunk; és vajjon mit tapasztalunk? *Herakles Linossal*, az ősrégi költővel folytat itt párbeszédet és ez alkalommal a párbeszéd folyamában oly görög költőket, epikosokat és drámaírókat emlegetnek, a kik majdnem ezer évvel éltek

¹⁾ Herodoti Malignitate c. 26.

Linos legendaszerű ősrégi költő után, hogy a hitregeszerű alakot, *Heraklest* ne is említsem. Így nemcsak *Homerós* műveit és *Hesiodoséit* emlegeti *Linos*, hanem a *Choiriloséit*, és egyéb tragodiákat is:

— Βιβλίον

ἐντεῦθεν, ὅτι βούλει, παρελὼν παράλαβε
 ἔπειτ' ἀναγνώσει, πάννυγε διασκοπῶν
 ἀπὸ τῶν ἐπιγραμμάτων ἀτρέμα τε καὶ σχολῇ
 (Ὅρφεὺς ἔνεστιν, Ἡσίοδος, τραγωδίαί
 Χοιρίλος, Ὀμηρος, ἐπιχάρिता συγγράμματα παντοδαπά.)

Mindezen költők műveivel kínálgatja *Linos* a vele társalgó *Heraklest*, és fölhívja őt, válaszszon e művek közül magának olvasmányúl, mert majd ebből fogja kitudni, hogy minő tárgy vonzza őt leginkább, s hogy minő irány felé hajlik az ő lelki természete? *Herakles* választ is magának olvasmányt, de korántsem a felsorolt költők művei közül, hanem szakácskönyvet, *Simos* Technéjét, a mi nem egyéb, mint ὄψαρτυσία, választja magának kedvencz olvasmányúl:

Δείξον, τί ἐστι πρῶτον;
 Ἡρακλ. — Ὀψαρτυσία,
 ὣς φησι τοῦπίγραμματος. Αἰν. Φιλόσοφος τις εἶ,
 εὐδηλον, ὅς, παρὲς τοσαῦτα γράμματα,
 Σίμου Τέχνην ἔλαβες.¹⁾

Hát ez olyasvalami, mint a mikor a *Shakspere* »*Troilus and Cressida*« című drámájában *Odysseus* a bikát vállán hordó *Milont* emlegeti, a ki legalább is 700 évvel élt *Odysseus* után, hogy *Agamemnonnak* *shaksperei* szavait *Aristoteles* logikájáról ne is említsem.²⁾ Szóval a komikosok töredékei mint történelmi forrás megbízhatlanok és éppen ezért fölösleges fáradság lenne az *Anytos* psephismájának a nyomait nálók keresni.

¹⁾ Athen. Deipnos. IV, p. 164. B.

²⁾ *Troilus and Cressida*:

»Ulyss. — and for thy vigour,
 Bull-bearing Milo his addition yield
 To sinewy Ajax etc.

De térjünk vissza *Anytos* psephismájához. Ennek szövegét a maga teljes egészében nem ismerjük; csak annyit ismerünk belőle, a mennyit abból a *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοθείας* szerzője föntartott. *Plutarchos*nak, vagy ha úgy tetszik, *Pseudo-Plutarchos*nak immost jelzett iratában a következőket olvassuk:

ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηναίων Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ, Ἀνύλλος εἴρηκεν.¹⁾

Vagyis:

»Azt, hogy *Herodotos* tíz talantont kapott az athenei államtól *Anytos* indítványára ajándékul, *Diyllos* mondja, egy oly férfiú, a ki athénei állampolgár volt és tekintélyben állott az ő szorgos gondossága folytán a történetírásban.«

Tisztán, világosan hangzik ez, sőt félreérthetetlenül: *Herodotos* 10 talantont kapott az athenei államtól *Anytos* indítványára, egy szavahihető történetírónak, *Diyllos* athenei állampolgárnak tanúságtétele szerint.

Ki volt ez az *Anytos*? A ki e 10 talantonnyi ajándékot *Herodotos* számára az athenei ἐκκλησία-n javaslatba hozta? Ezt közelebből nem tudjuk. Ismerjük *Anytost*, *Sokrates* bevádolóját, — ismerjük azt az *Anytos* nevű strategost is, a ki *Aischines* scholiastája szerint első ízben kezdte megvesztegetni a népbíróság esküdt bíráit — ἤρξατο δὲ τοῦ τοιούτου πρῶτος Ἀνυτος. Ismerünk azután egy *Anytost*, aki *Andokides* ügyvéde volt a *Περὶ μυστηρίων*-féle perben. (*Andoc* II. 150) ismerünk egy másik *Anytost*, a ki *Anthemion* fia volt; erről az *Anytosról* olyasmit állít a *Platon Ἀπολογία Σωκράτους*-ának scholiastája, (p. 330) mintha azonos lett volna a *Sokrates* vádlójával, illetőleg följelentőjével, s azután hozzáteszi, hogy *Theopompos* komikos a *Σρατιώτιδες* című darabjában és *Archippos* komikos az *Ἰχθυῖς*-ben szintén megemlékezik róla. A *Timokles Ἰκάριοι σάτυροι* című darabjában szereplő potrohos halkereskedő *Anytos*, a ki *Pythionikével* szerelmeskedik, már semmiesetre sem jöhet itt szóba: mert hát *Timokles* a közép komédia költői közé tartozott és mint ilyen, leginkább csakis

¹⁾ De Herodoti malign. c. 26.

a saját kortársai közül hozott mulatságos alakokat a színpadra, és így ez az *Anytos* semmiesetre sem tehetette az indítványt *Herodotos* érdekében. Az az *Anytos* pedig, a kit *Lysias* a maga beszédében *Agoratos* ellen mint *Phyle* vidékén parancsnokló *στρατηγός*t említ (c. 77) szintén nem igen lehetett azonos a mi *Anytosunkkal*, mert akkor, strategos korában a *Phyle* melletti hadjárat alkalmával már nagyon öregnek kellett volna lennie, — már pedig ebben az időben az atheneiek éppen nem szoktak nagyon öreg embereket a sereg élére állítani. Szintúgy aligha lehetett azonos a mi *Anytosunkkal* azon *Anytos*, a kire mint tanura hivatkozik *Lysias*, a gabnakereskedők ellen tartott beszédében. Ugyancsak életkoránál fogva alig lehetett azonos a mi *Anytosunkkal* az *Isokrates* (263, 18) által oly nagy befolyású állampolgár színében föltüntetett és *Thrasymbulos*-szal együttleg emlegetett *Anytos* sem.

Az általam immost felsorolt *Anytosokon* kívül előfordúl a forrásainkban még több *Anytos* neve is: ámde ezekre még kevésbé lehet gondolni, mint a föntebbiekre.

A mi *Anytosunkat* leginkább a *Sokrates vádlójával* szeretnék azonosítani. Így Eduard Meyer is, mint már említém. Belső ok nem harczol ugyan más e fölvét ellen, mint az az egy, hogy *Perikles* párthívének kellett mindenáron lennie ezen *Anytosnak* és így nem tételezhetni föl róla, hogy képes lett volna évtizedek múlva ugyancsak ő *Sokrates* ellen oly otromba, culturelleses vádat emelni, — mondom, csak ezen egy benső ok harczol az említett két *Anytos* azonossága ellen: de igen is harczol ezen fölvét ellen a chronologiai valószínűlenség. *Herodotos* ugyanis a maga készülő munkájából az Odeionban fölolvasott, Athen további dicsőítését kilátásba helyező részleteket 445—4-ben olvasta föl minden valószínűség szerint és így *Anytos* psephismájának minden valószínűség szerint még ugyanezen esztendőben vagy legfőlebb a következőben kellett az ekklesia által megszavaztatnia. Ámde ha az indítványtevő *Anytos* a Kr. e. 445—4-dik évben csak 30 éves volt is, — pedig ennyi évesnek mint indítványtevőnek okvetlenül kellett már lennie — akkor *Sokrates* elítéltetésekor, vagyis 399-ben Kr. e. legalább is 86 évesnek kellett volna lennie, a mi teljességgel valószínűtlenné teszi a *Sokrates* vád-

lójának azonosságát a 10 talantonos psephisma indítványozójával.

De legyen bár hogy, ismételve hangsúlyoznom kell, hogy *Anytos* Perikles párthive, sőt bizalmas embere kellett hogy legyen, sőt azt mondhatjuk, hogy *Anytos Periklesnek* ez esetben valódi politikai szócsöve volt: különben alig mehetett volna a 10 talantonra vonatkozó indítványa ebben az időben keresztül. Éppen *Periklesnek* állott érdekében az ő barátját ily nagyszerű ajándékban részesíteni; nem pedig a Melesias fia *Thukydides* conservatív pártjának. Hisz Melesias fiának a pártja, valamint vezére is, nem a szellemi életre helyezte a fősúlyt, hanem a harcias erényekre, s a tornászat általi test-edzésre. Melesias fia *Thukydides* egyebként ebben az időben már nagyon is háttérbe szorult *Perikles* előtt és száműzetése is körülbelül erre az időre esik.

De tekintsük csak ennek a szónak az értelmét *δωρεάν*. *Aischylosnál* a *Προμηθεὺς δεσμώτης*-ben (619), *Sophoklesnél* az *Aias*-ban (1032) szintúgy ajándékot, nevezetesen megtisztelő ajándékot, mint a német mondja: »*Ehrengeschenk*«-et jelent, mint *Herodotosnál* (V, 23) és egyáltalán az attikai prózában. *Platonnál* a *Πολιτεία*-ban (V, 468) és a *Πολιτικός*-ban (290. c) szintén; van azután jogi jelentősége is, pl. *Isaiosnál* (1) és *Demosthenesnél* (27, 41 hsl. ö. 19, 171), a hol legatutumot, hagyatékot jelent; ez utóbbi jelentőségére azonban a *δωρεά* szónak itt nem lehet gondolni, kapcsolatban az *Anytos*-féle psephismával; és így csak annál kell maradnunk, hogy *δωρεάν* annyit jelent, hogy ajándékképen kapta a 10 talantont *Herodotos* az athenei államtól. *Lysiasnál*, (7, 4) szintén ezt jelenti a *δωρεάν*. Tehát ajándék, akár megtisztelő ajándék. Igen, de hát mért kapta az athenei államtól ezt a megtisztelő ajándékot —? A szöveg belső összefüggése csak is arra enged következtetni, hogy az ő történetírói működéséért részesült ily ajándékban. Ámde *Herodotos* akkor, midőn ezen megtisztelő ajándékban részesült az athenei állam részéről: akkor ő még nem írta meg az ő művének azon könyveit, a melyekben a persa háborúk lefolyását beszéli el; művének ezen részét csak évek hosszú sora múlva írta meg; midőn ő az Odeionban művéből egyes szakaszokat fölolvassott, akkor ő csak mutatványként közölte

ezt az athenei közönséggel: tehát a 10 talantonnyi ajándék nem lehetett ekkor még *jutalom*; mert jutalmat csak egy már bevégzett tettért, egy már befejezett műért lehet adni valakinek, de nem munkaközben; azaz ajándék, a melyet munkaközben kap az író azért, hogy majd az egész munkát dolgozza ki: az ily ajándék nem lehet más, mint subventio. Az athenei államjog műnyelvének — a mi tudomásunk szerint, volt ugyan megállapított kifejezése, volt bevett műszava ennek a fogalomnak, államháztartási fogalomnak a jelzésére, hogy »rendelkezési alap« »Dispositionsfonds«; ez volt t. i. rá a műszó, hogy *τὸ δέον*, — a mint ezt többek közt *Müller-Strübing* is kimutatta. A »subventio fogalmának kifejezésére azonban aligha állapított meg még műszót az athenei államjog; legalább mi ily műszót ma már nem ismerünk: a fogalom azonban megvolt tagadhatlanúl, ha a *subventiót* más szóval fejezték is ki. Ime itt van ez a szó a szövegben: *δωρεάν*.

Ugyan nem jelezhettk-e az atheneiek e *δωρεάν* szóval nem csak a már befejezett érdemtettre adott jutalmat, de egyúttal a *subventiót* is, a melyet a történetírónak még csak ezentúl kellendett a maga egészében megszolgáltatnia —?

Minden oda mutat, hogy ez így volt. Más értelmezést nem is tűr a szöveg; minden más értelmezésnek képtelenségre, vagy legalább is csodával határos philologiai kalandokra kel-lene vezetnie. Mit mondanak már most az orthodoxok —?

Azon hirneves tudósok közül, a kik Anytos psephismájának illetén értelmezését, különösen pedig a *Kirchhoff* nézetét a legerélyesebben visszautasították, főleg kettő érdemel figyelmet: *Curt Wachsmuth* és *Leopold von Ranke*. Amaz mint első rangú reálphilolog, *Athene* város történetírója, s az »*Einleitung in das Studium der Alten Geschichte*«¹⁾ című, jórészt hangadó munka szerzője; emez *Ranke*, az ünnepektől emléktől történetíró, a ki csakis az ő magas életkorának utolsó éveiben kezdett ugyan tüzetesen a görög történelemmel foglalkozni, hogy azután az ő e részbeni tanulmányainak eredményeit az ő »*Weltgeschichte*«-jében kifejezésre juttathassa, — de a kit — más téren kivitt fényes sikereire való tekintetből valódi tekin-

¹⁾ Leipzig, Hirzel, 1895.

télylyé akar emelni az orthodox kritika még a görög s a római történelem kérdéseiben, sőt még a római jogtörténelem kérdéseiben is. Hihetetlen és mégis úgy van: nem csekélyebb római jogtudós, mint *Karlowa*, nem egy, hanem ugyancsak számos esetben idézi *Ranke* tanúságtételét a maga »*Römische Rechtsgeschichte*«-jében.

Különben fölöslegesnek tartanám a más téren oly nagy érdemű *Leopold von Rankének* a *Herodotos* számára megszavazott 10 talanton kérdésében megírt fejtegetéseivel kritikailag foglalkozni; de miután a philologiai buvárlattól meglehetősen távol állott *Ranke* maguk a philologok, már t. i. az orthodox philologok, erőnek erejével tekintélylyé akarják emelni a görög, római történelem kérdéseiben is: tehát ezért mellőzhetlennek tartom megjegyzéseket tenni a *Ranke* állásfoglalására és fejtegetéseire is.

De vegyük e két tudós érveit rendre. *Curt Wachsmuth* könnyű szerrel vél végezhetni mindazzal, a mit *Kirchhoff* már ép oly tárgyilagos mint alapos és éleselmű kritikával kimutatótt. Oly feszélytelenséggel, mely már az irodalmi hőieskedéssel határos, ront rá *Wachsmuth* a nagy szakbuvárra, *Kirchhoffra*: nem csekélyebb dolgokat mondván, mint a következőket: »Kennen wir ja doch absolut (sic) nicht die Veranlassung zu jener Gabe von 10 Talenten, die man bei dem urkundlichen Charakter der Meldung nicht wohl anzweifeln kann (ob etwa in Zusammenhang mit der Kolonisation von Thurioi?) während mit der Abfassung seines Geschichtswerkes sie in Verbindung zu bringen, das Unerhörte des Verfahrens (sic) und die abenteuerliche (sic) Höhe des Honorars geradezu (!) verbieten.«¹⁾ Tehát ily érvelgetés alapján véli *Curt Wachsmuth* ad absurdum vezethetni a szöveg nyílt értelmét. Nem tagadhatja a *Dyillos* hirasának kétségbevonhatlan hitelességét: de azután ahhoz a fogáshoz folyamodik, hogy el akarja velünk hitetni, hogy nem *Herodotos* történetírói működéséről, Athén irányábani írói érdemeiről van itt szó, hanem egyéb másról lehet itt szó, pl. arról is, hogy azért kapott *Herodotos* 10

¹⁾ Einleitung in das Studium der Alten Geschichte. 512. lap, 1. jegyz.

talantant az athenei államtól, mert részt vett *Thuriói* gyarmatosításában! Szerénte irodalmi működés subventiójáról már csak azért sem lehet itt szó, mert hát az egész ekklesiabeli actus — már t. i. egy írónak 10 talantonnal való tiszteletdíjazása — hallatlan eset lenne az athenei történelemben és a 10 talanton oly kalandszerűleg magas tiszteletdíj lett volna, hogy már csak ezért sem lehet annak hitelt adni. Mindezt *Curt Wachsmuth* a vonal alatt, egy szerény jegyzetben, jelenti ki; a szövegben egy szót sem szól sem *Anytos* psephismájáról, sem a 10 talantonról. Még nagyobb tűzzel kel *Leopold von Ranke* *Herodotos* megtámadott történetírói becsületének védelmére. Ő már egy egész csomó »érvet« eszel ki, vagy vesz kölcsön orthodox philologoktól annak a nézetnek a megczófolására, hogy *Herodotos* azért kapott 10 talantot az athenei államtól, hogy magasztalólag írja az atheneiek viselt dolgait a persa háborúban. Valóban érdemes egész terjedelemben közölni *Leopold von Ranke* védbeszédét az orthodox fölfogás mellett. Szavai így hangzanak eredetiben: »Nun hat ein älterer Historiker, welcher nicht ohne Ruf (sic) für die Geschichte von Athen war, *Diyllos* erzählt, *Herodot* habe von der Stadt (sic) von *Athen* durch Volksbeschluss die Summe von 10 Talenten erhalten. Es findet sich nicht, bei welcher Veranlassung, ob etwa als Entschädigung (sic) weil er Halikarnass verlassen (sic) hatte, oder als Beihülfe, weil er sich eben (sic) mit einer Kolonie nach *Thuriói* begab (sic), am allerwenigsten aber, dass man damit *Schmeicheleien* über die *athenische Politik* (sic), die er in seine Geschichte verwoben, habe belohnen wollen. In der angeblich plutarchischen Schrift *περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας*, aus welcher wir die Stelle des *Diyllos* kennen, wird doch gegen eine solche Voraussetzung *Protest* (sic) erhoben, und zwar auch deshalb, weil in dem Werke *Herodots* Mancherlei vorkomme, was den *Athenern* notwendig habe missfallen müssen (sic). Die kleine Schrift ist sehr ungerecht (!) gegen *Herodot*, und überaus schmählich, aber jene (?) Voraussetzung (sic) erklärt sie doch mit dünnen Worten für eine Verleumdung. c. 26: τοῦτο βοηθεῖ τῷ Ἡροδότῳ πρὸς ἐκείνην τὴν διαβολήν, ἣν ἔχει ζολακεύσας τοὺς Ἀθηναίους, ἀργίριον πολὺ λαβεῖν παρ' αὐτῶν.«

Leopold von Ranke tehát constatálja, hogy egy az athenei történelemre nézve nem minden hírnév nélküli régibb keletű történetíró, már t. i. *Diyillos* azt beszéli, hogy *Herodot* néphatározat folytán 10 talantont kapott Athene városától. (Nem az athenei államtól — Staat —, hanem Athene városától — Stadt —). De azután nyomban hozzáteszi, hogy »nem lehet nyomára akadni, hogy minő alkalomból, minő indokból kapta *Herodot* ezt a 10 talantont Athene városától; és azután egész ártatlan képpel kérdezi, — vajjon nem-e azért kapta *Herodot* ezt a 10 talantont, mert hát odahagyta *Halikarnassost*, — vagy talán segítségül kapta azért, mert ő is éppen részt volt veendő *Thurioi* gyarmatosításában? De már azért bizonyára semmiesetre sem kapta ezt a 10 talantont, mert állítólag *hízeltgőleg* nyilatkozott az athenei politikáról az ő történelmi munkájában, s mintha ezért akarták volna őt ezzel a 10 talantonnal megjutalmazni — teszi hozzá egész emphasissal — megjutalmazni. Hisz, teszi hozzá folytatólagos emphasissal *Leopold von Ranke*, — hisz a *Plutarchos*nak tulajdonított *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζονθείας* című iratban egyenesen tiltakozás van emelve egy ily föltevés ellen; és ugyan már csak azért is, mert hát *Herodotos* a maga történelmi munkájában sok olyast is mond, a mi lehetetlen, hogy *visszatetszést* ne keltett volna az *Atheneiek*nél! Ez a kis irat — már t. i. a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζονθείας* — nagyon igazságtalan *Herodotos* iránt, s nagyon szereti — a gyalázkodást: de már azt a föltevést, hogy az ő történelmi művének megírásáért kapta volna *Herodotos* azt a 10 talantont, — no, ezt a föltevést ez a kis irat mégis száraz szavakkal *rágalomnak* jelenti ki.«

Így *Leopold von Ranke*.

Mielőtt e két hírneves tudósnak — *Curt Wachsmut*nak és *Leopold von Ranké*nek — ezen érveit tüzetes bírálat alá vonnám, lehetetlen meg nem jegyezmem, hogy *Leopold von Ranké*nek főntebbi szavai már egymagukban véve is nagyon jellemzők — a mennyiben már a kifejezések is, a melyeket használ, nagyon is elárulják az irányzatosságot az ő állásfoglalásában. Arra nem fektetek érdemleges súlyt, hogy ő azt írja, miszerint Athene városától — von der Stadt von Athen —

és nem azt mondja, hogy vom *Staate* Athen — kapta *Herodotos* a 10 talantont, — hisz *Leopold von Ranke*, a hol csak lehetett, a lehető legóvatosabban került minden újítást, még a nyelvezetben is — miután pedig három emberöltővel ezelőtt a philologok és egyáltalán a német tudósok nem azt szokták mondani, hogy der *Staat* Athen, hanem elég hibásan még akkor is, midőn az egész athenei államról, *Brauron* és *Acharnai* állampolgári jogokat gyakorló lakosait is beleértve, és nem csupán *Athen városról*, Theseus és Kekrops városáról volt szó — miután mondom, két-három emberöltővel ezelőtt a philologok és egyéb német tudósok folyton csak Athene-városról, *Stadt Athen*ről beszéltek: tehát a czéltudatosan conservatív hajlamú *Leopold von Ranke* élte utolsó lehelletéig mereven és megtántoríthatlanul ragaszkodott a *Stadt Athen* kifejezéshez, — mintha csak attól tartott volna, hogy *Stadt* helyett *Staat*-ot írni, még akkor is ha kell, éppen oly veszedelmes újítás fogott lenni, mint a minőt hajdan *Phrynis* hozott be az ő trilláival — *κλάσας* — *Platon* szerint a görög zenébe. Pedig hát az ily merev ragaszkodás egy ily hibás kifejezéshez, midőn az athenei államhatalmat képviselő *ἐκκλησία* által *Herodotos* javára hozott psephismáról van szó, legalább is az államjogi szabatosság rovására esik; no de mondom, nem helyezek érdemleges súlyt *Leopold von Rankének* ezen conservatív kedvtelésére. De azt már igenis érdemleg is helytelenítenem kell a legnagyobb mértékben, hogy *Leopold von Ranke* ezt a kifejezést használja, hogy — »dass man damit Schmeicheleien über die *athenische Politik* (sic), die er in seine Geschichte verwoben, habe belohnen wollen.

Mintha mindazon kritikailag eljáró buvárok, a kik éppen a 10 talanton miatt nem akarnak, mert nem tudnak vakon hinni *Herodotos* történetírói részrehajlatlanságában, azt állították volna, hogy ezért a 10 talantonért *Herodotos* az atheneiek politikáját magasztalja vala oly szertelenül, merő hízélgésből, ily módon akarván utólag megérdemelni a neki megszavazott ormóttan nagy pénzösszeget. Félek, hogy maga *Leopold von Ranke* maga is jól, maga is nagyon jól tudta, hogy ilyesmit senki nem állított. Hisz nem az athenei állam politikájának a magasztalgatását vetik szemére *Herodotosnak*, — szó sincs

róla. Nem ezt vetik szemére *Herodotosnak* első sorban: hanem azt, hogy az atheneiek fegyvertényeit igyekszik hihetetlen dicsőítgetésben részesíteni a *persa háborúk* leírása alkalmából. Így pl. meszeszerűleg nagyra teszi a persa sereg számbeli erejét, csak hogy annál nagyobb legyen az athenei sereg dicsősége a persa sereg fölött nyert csatatéri sikerek révén. *Kshayârsha* (Xerxes) király seregét pl. 5.283,000 főre teszi mindenestül, és ebből 1.700,000 gyalog combattanst meg 80,000 lovast említ: holott az egykori persa udvari orvos *Ktesias* öszszesen csak 800,000 főből álló persa seregről beszél — hogy *Welzhofer*, *Beloch* és *Delbrück* kritikai kutatásainak eredményét, a mely a seregszállító persa hajók csekély méreteinek tanulmányozásán alapszik, ne is említsem. Ezek szerint 45—55,000-re rúghatott a persa sereg számbeli ereje, vagy legfőlebb 100,000-re; a *Marathonnál* küzdött persa seregről pedig azt az eredményt nyerték említett modern buvárok, hogy az semmi esetre sem lehetett nagyobb, mint a velök szemben állott athenei haderő. — Tehát az ily mesterkélt eulogistikus műfogásokról van szó, a melyekkel *Herodotos* az athenei haderő dicsőségét igyekezett a történeti igazság rovására is egész a hihetlenségig emelni, — az ilyen műfogásokról volt és van szó, nem pedig arról, hogy *Herodotos* — miként *Leopold von Ranke* mondja — hízelt az atheneiek politikájának. Midőn tehát *Leopold von Ranke* mindezek daczára csak az atheneiek politikáját emlegeti: magyarán szólva — másról beszél, mikor a bor árát kéri.¹⁾ Abból pedig, hogy *Leopold von Ranke* a maga érvel-

¹⁾ Az atheneiek politikáját *Herodotos* mindössze csak az által magasztalja közvetve és ezt is csak a régiebb időkre vonatkozólag cselekszi, midőn a *Kleisthenes* reformjára vonatkozólag azt mondja, hogy — *σπουδαίον* — Az *Otanes* beszédében a *demos* uralmáról szóló passus nem tarthatatik e rovat alá; mert ez kétélű fegyver, a demokratia elfajulásáról szóló rész *ἐκβασις* — éppen nem válván az atheneiek dicsőségére. Különben az *Otanes* beszédében foglalt államforma-jellemzést *Herodotos*, a legújabb philologiai buvárlatok szerint, csak úgy vette kölesön valamilyik *sophista*-tól, és így az atheneiek aligha ezen passusra gondoltak, midőn 10 talantont szavaztak meg *Herodotosnak*, mert hisz akkor azon *sophistát* is meg kellett volna jutalmazniok, a ki ugyan-e tant már *Herodotos* előtt is hirdette. Hsl. ö. Rehm, *Gesch. der Staatsrechtswissenschaft*, 1897.

getésében ily műfogásokhoz folyamodik, tisztán, világosan látható, miszerint e részben nem a tárgyilagos igazság kiderítése lebeg a szemei előtt, hanem első sorban csakis az a törekvés sarkallja, miszerint mentül plausibilisebbé tehesse a conservatív fölfogás értelmében *Herodotos* hírnevének szeplőtlenységét.

Ámde összegezzük már most a két orthodox tekintély által fölhozott érveket és mondjuk el tisztán, világosan, hogy mért nem imponálhatnak nekünk mind ezen érvek a tudomány jelen állásában.

Az ő érveik a következők:

1. *Wachsmuth* szerint hallatlanul szokatlan, hihetetlenül szokatlan lett volna egy ily ekklesiabeli eljárás az athenei államban; teljességgel hihetetlen, hogy az athenei ἑκκλησία ily kérdésekkel foglalkozott volna, mint a minőnek tárgyát képezte az *Anytos* psephismája; lehetetlen, véli *Wachsmuth*, hogy irodalmi érdemek jutalmazása sorrendre kerülhetett volna az athenei ἑκκλησία-ban. Valóban csodálatos, hogy egy oly alapos réalphilolog, mint *Curt Wachsmuth*, ily »érv«-vel egyáltalán még elő is tud állani. Hát eltekintve a drámaköltők és különféle művészek nagymérvű állami megjutalmazásaitól, a melyekkel *Böckh* óta nem egy modern philolog foglalkozott — vajjon sohasem hallott volna *Curt Wachsmuth* arról, hogy *Pindarost*, a magasröptű költőt az athenei ἑκκλησία nem kevesebb mint 10,000 drachmányi tiszteletdíjban, vagy ha úgy tetszik, jutalomban részesítette csak azért, mert *Pindaros* egy *dithyrambost* írt, a melyben dicsőítő szavakkal üdvözli az athenei államot? Soha sem olvasta *Curt Wachsmuth* ezen pindarosi sorokat:

ὦ τὰ λιπαρὰ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι
Ἑλλάδος ἔρσημα, κλειναὶ Ἀθῆναι!

És soha sem olvasta *Curt Wachsmuth* *Isokrates* *Περὶ ἀντιδόσεως*-ában, hogy csak azon két szóért, a mely *Pindaros* említett *dithyrambos*ában előfordúl, csak ezért a két szóért, Ἑλλάδος ἔρσημα 10,000 drachmával jutalmazta és proxeniával *Pindarost* az athenei ἑκκλησία —? Igen, 10,000 drachmával jutalmazta e költőt csak azért, mert az athenei államot *Hellas* védbástyájának nevezte? ¹⁾ Sohasem olvasott erről *Curt Wachs-*

¹⁾ *Isocrat. de Antid. 166.*

muth? Hisz ott van ez szórúl-szóra *Isokratesnél: Πινδαρον μὲν τὸν ποιητὴν οἱ πρὸ ἡμῶν γεγονότες ὑπὲρ ἐνὸς μόνου ῥήματος, οὔτι τὴν πόλιν* (már t. i. az athenei államot). *ἔρεισμα τῆς Ἑλλάδος ὠνόμασεν, οὕτως ἐτίμησαν ὥστε καὶ πρόξενον ποιήσασθαι καὶ δωρεὰν μυθίας αὐτῷ δοῦναι δραχμάς.* — Ugyan, csakugyan soha sem olvasott erről *Curt Wachsmuth?*

A *Pindaros* megjutalmaztatásával szemben tehát *Curt Wachsmuth* ezen »érve« egyáltalán nem tehet számot a kérdés kritikai méltatásában.

2. De nem tehet számot *Curt Wachsmuth* második, u. n. érve sem. E jeles orthodox szaktekintély ugyanis azt mondja, hogy már csak azért sem lehet hitelt adni a *Kirchhoffék* nézetének, mert hát oly kalandosan nagy összegről van szó *Digyllos* hirdásában.

10 talanton, — hát biz ez rengeteg nagy összeg, tagadhatlanul, az akkori viszonyokhoz képest.

Tíz talanton, az annyi mint 60,000 drachma. Ebben az időben 1 obolosért eleséget lehetett vásárolni, hogy belőle egy ember egy egész napra elég ételt készíthetett magának: tehát *Herodotos* akkora összeget kapott, hogy ezen az áron 360,000 ember szerezhetett volna magának egész napra való eleséget. Ebben az időben egy darab birka ára 10 drachma volt — nem többé csak 1 drachma, mint még Solon korában, *Demetrios Phalereus* szerint; — mondom, ebben az időben egy birka ára 10 drachma volt; tehát azon az összegben, a melyet *Herodotos* kapott, nem kevesebb mint 6000 darab birkát lehetett volna vásárolni; a közepes ökör — nem az áldozatbemutatókhoz szükségelt dísz-ökör, a melynek az ára fölrúgott ekkor már 50, sőt 100 drachmára is, — mondom, a közepes ökörnek az ára ebben az időben 30 drachma volt: tehát azon az összegben, a melyet *Herodotos* kapott, 2000 ökört lehetett volna vásárolni. 600 drachmáért már lehetett ebben az időben Athenében egy nagyon tisztességes házat vásárolni: tehát azon az összegben, a melyet *Herodotos* kapott, nem kevesebb, mint 100 házat lehetett ebben az időben Athenében vásárolni. A legfényelgőbb athenei háztartásnak összes bútorzata és egyéb berendezési készlete 1000 drachmába került csak ebben az időben Athenében: tehát azon a pénzen, a melyet *Herodotos*

kapott, nem kevesebb mint 60 legnagyobb házat lehetett volna ebben az időben Athenében a legfényesebben bebútorozni és egyébként is berendezni.¹⁾ 10 talantonon 6000 athenei férfit lehetett volna tisztességes felsőruhával — ἐξουλή — ellátni; és miután a leggazdagabb athenei nők összes ékszerei egy-egy családban nem igen rúgtak többre 5000 drachma értéknel: tehát a leggazdagabb 12 athenei delnő összes ékszereit meg lehetett volna a 10 talantonon vásárolni. *Timotheos* 17 talantont örökölt atyjától *Konontól* és úgy *Lysias*²⁾ mint *Demosthenes* tanuságtétele szerint ezért a 17 talantonnyi örökölt vagyonáért már a leggazdagabb emberek közé számították Athenében; többet mondok, a leggazdagabb athenei állampolgárok közé számították már *Nikeratost*, *Nikias* fiát is, a ki pedig atyjától csak 14 talantont örökölt.

Ime m. tisztelt akadémia!

14 talanton örökölt vagyonnal már a leggazdagabbak közé tartozott ebben az időben Athenében az ember; minő roppant nagy lehetett tehát az értéke azon 10 talantonnak, melyet *Herodotos* az athenei államtól kapott! Nem örökölt vagyon, nem összes tőkeérték volt ez, hanem csak subventio vagy ha úgy tesszik, írói borraivaló! A *Herodotos* számára *Anytos* psephismája alapján megszavazott 10 talanton vagyis 60 ezer drachma tehát nagy volt, ormóttlanul nagy volt: ámde azért mégsem mondhatni, hogy már maga az összeg nagysága hihetlenné teszi a *Dyillos* egész híradását. Hisz *Isokrates* tanuságtétele szerint *Pindaros* nem kevesebbet mint 10,000 drachma tiszteletdíjat kapott az athenei államtól csak azért, mert egy rövid dithyrambost írt, a melyben e két szó fordult elő, hogy

Ἑλλάδος ἔρσημα!

Ha *Pindaros* ezért 10,000 drachmát kapott az athenei államtól: hát akkor csak természetesnek találhatjuk, hogy *Herodotosnak* 60,000 drachmát szavaztak meg egy egész nagy történelmi munkáért. Jól mondja a müncheni egyetem nagy-érdemű tanára: *Wilhelm v. Christ*, hogy *Perikles* mozgatta itt az indítványozó *Anytost*, mert mint messzelátó államférfi,

¹⁾ Hsl. ö. Böckh, Staatshaush. d. Ath., Beloch és Corsetti m.

²⁾ *Lysias* Aristoph. 39 kov. *Demosthenes* Aphob. I, 7 kov.

nagyon is megértette *Perikles*, hogy az Atheneiek viselt dolgait dicsőítő történelmi munkája *Herodotosnak* jelentékeny fogantyú fogott lenni az athenei állam tekintélyének, sőt hatalmának emelésére. »Der eigentliche Urheber aber war *Perikles*, der weitsehende Staatsmann, der in dem Unternehmen des *Herodot* einen Hebel für die Hebung der Macht Athens sah«. ¹⁾ Valóban egy nagy történelmi munka által magasztaltatni, még pedig a részletekbe behatólag magasztaltatni, csak többet ér, mint bármely híres költő röpke dithyrambjá által — dicséretetni, így gondolhatta ezt *Perikles*, így az ő többségben levő pártja is; ezenfölül még az életárák emelkedésének a mozzanata is érthetővé teszi a *Herodotos* 60,000 drachmáját a *Pindaros* 10,000 drachmájával szemben. Akkor, midőn *Pindarost* 10,000 drachmával jutalmazták — mindjárt a második persa háború lezajlása után, akkor még hasonlíthatlanul olcsóbb volt Athénében az élelmi cikkek ára, mint az *Anytos* psephismájának megszavazása idején. Akkor még $\frac{1}{2}$ drachmáért lehetett egy malacot venni; most már 3 drachmán alúl nem; akkor még 2—3 drachma volt egy birka ára, most 10—12. És a mi a fő: akkor még a háború költségeit nyögte az athenei társadalom és a *delosi* pénztár kincsei fölött sem rendelkeztek oly föltétlenül: most, *Anytos* psephismájának tárgyalásakor, már rég Athenébe volt elhelyezve a *symmachia* delosi pénztára; évről-évre óriási összegek folytak be abba a frigyársak részéről; 10,000 talantonnál is több hevert most e pénztárban és az athenei államhatalom most már föltétlenül és korlátlanul rendelkezett minde kincsek fölött, minden pillanatban.

Nincs tehát semmi értelme annak, ha *Curt Wachsmuth* érvkép azt hozza föl, hogy már csak a tiszteletdíj — »Honorar« — meseszerűleg magas volta miatt sem lehet hitelt adni azon kritikailag eljáró szakbuvároknak, a kik azt tanítják, hogy *Herodotos* azért kapta a 10 talantont, hogy az Atheneiek viselt dolgait dicsőítgesse a maga munkájában.

3. *Leopold von Ranke* azt mondja, hogy a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαρονθειας* szerzője saját maga is rágalomnak

¹⁾ Christ, Geschichte der Griechischen Litteratur. 3-te Auflage 1898. — 327. l.

nyilvánítja azon híresztelést, miszerént *Herodotos* tömérdek pénzt kapott volna az Atheneiektől, csakhogy őket dicsőítgesse az ő történelmi munkájában. Az a hely, melyre *Leopold von Ranke* hivatkozik, a következőleg hangzik a ráncszállott szövegben:

ἐσπουδακῶς δὲ περὶ τὰς Ἀθήνας διαφερόντως, οὐδὲ τῇ πρὸς Ἀγρας πομπῇν ἱστορῆσας, ἣν πέμπουσιν ἔτι νῦν τῇ Ἐκάτῃ χαριστήρια τῆς νίκης ἐορτάζοντες. ἀλλὰ τοῦτό γε βοηθεῖ τῷ Ἡροδότῳ πρὸς ἐκείνην τὴν διαβολὴν, ἣν ἔχει κολακεύσας τοὺς Ἀθηναίους, ἀργύριον πολὺ λαβεῖν παρ' αὐτῶν, εἰ γὰρ ἀνέγνω ταῦτ' Ἀθηναίους, οὐκ ἂν εἴασαν οὐδὲ περιεῖδον, ἐνάτῃ τὸν Φίλιππιδην παρακαλοῦντα Λακεδαιμονίοις ἐπὶ τὴν μάχην ἐκ τῆς μάχης γεγεννημένον, καὶ ταῦτα, δευτεροῦν εἰς Σπάρτην ἐξ Ἀθηνῶν (ὡς αὐτὸς φησιν) ἀφιγμένον. εἰ μὴ μετὰ τὸ νικῆσαι τοὺς πολεμίους Ἀθηναῖοι μετεπέμποντο τοὺς συμμάχους. ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηνῶν Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ Διλλος εἴρηκεν.

A fősúlyt ezen egész nagy passusban *Leopold von Ranke* azon mondatra helyezi, hogy: *ἀλλὰ τοῦτο γε βοηθεῖ τῷ Ἡροδότῳ πρὸς ἐκείνην τὴν διαβολὴν, ἣν ἔχει κολακεύσας τοὺς Ἀθηναίους, ἀργύριον πολὺ λαβεῖν παρ' αὐτῶν*. Vagyis, hogy az, a mi az előző mondatban a Hekatének a győzelem emlékéül küldeni szokott *πομπή* történetirői elhallgatása miatt fölpanaszoltatik, *Herodotos* mellett vallana azon rágalom ellenében, a melylyel őt, már t. i. *Herodotost*, illetni szokták, azt állítván, hogy *Herodotos* sok pénzt kapott az Atheneiektől azért, mert hát ő hízkeledett nekik az ő történetírásában. — *Leopold von Ranke*, mondom, ezen mondatra helyezi a fősúlyt, és a *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοθείας* ezen, im most idézett szavai által azt véli beigazolhatni, hogy maga a *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοθείας* szerzője is *rágalom*nak nyilvánította azon hiradást, a mely szerint *Herodotos*-nak azért szavaztak volna meg 10 talantont, hogy dicsőítse, vagy azért, mert már eddig is dicsőítgette az Atheneieket. No hát *Leopold von Ranke* nagyon tévedt, ha azt hitte, hogy ezen *ἀλλὰ τοῦτό γε βοηθεῖ*-re való hivatkozással egyszer-mindenkorra elnémíthatott minden érvet,

a mely az ő szépítgető fejtegetéseibe ütközik. Nem, — teljességgel nem.

Minden oda mutat, hogy ezen egész mondat — *ἀλλὰ τοῦτό γε βοηθεῖ — παρ' αὐτῶν* — nem egyéb, mint egy nagyon is naiv interpolatio. Különösen erre utal azon körülmény, hogy e passust, e mondatot *ἀλλὰ τοῦτό γε βοηθεῖ — παρ' αὐτῶν* — kiszakíthatjuk a szövegből, akár hozzávéve magyarázatul a következő mondatokat egész odáig, hogy — *τοῖς σοιμάχοις* — és még sem esik sérelem az öszvefűggésen. Az, hogy ez interpolatio kissé hosszú, nem változtat a dolog lényegén. Másfelől ezen passus éles ellentétben áll az egész szöveg szellemével.

Ámde még ha nem is interpolatio az említett mondat: még ez esetben sem bizonyíthat ez a mi fölvétünk ellen: mert a *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* mindenesetre már a római császárságból való; holott *Diyllos*, kitől az *Anytos* által *Herodotos* javára indítványozott 10 talantonról az alapvető hiradást veszszük, csak néhány emberöltővel élt *Herodotos* után. Virágzása ugyanis a Kr. e. 330 és 290 közé esik.

Azon fölülr még fontos az a körülmény is, hogy *Diyllos* született athenei állampolgár volt.

4. *Leopold* von *Ranke* azzal is érvelhetni vél a hagyományos fölfogás mellett, hogy azt kérdezi, hogy ugyan minő alkalmából, minő czimen kapta *Herodotos* azt a 10 talantont *Anytos* indítványára? Erre azután azt feleli *Leopold* von *Ranke*, hogy »es findet sich nicht, bei welcher Veranlassung.« Hát ez már éppen különös egy érvelgetés *Leopold* von *Ranke* részéről. Ugyan, hogy is juthatott volna bele az *Anytos* psephismája a *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας*-ba, ha nem a *Herodotos* történelmi munkájáról lenne szó az illető helyen szintűgy mint egyáltalán az egész munkán át kivétel nélkül? Nem másról szól ez az egész munka, hanem csak arról, hogy mit és minő írói fondorlatokat, ferdítgetéseket, cselfogásokat avagy pedig szépítgetéseket vethetni szemére *Herodotosnak* mint történetírónak? Nincs itt egyébről szó, hanem csak bizonyítékokról, a melyek az ő *κακοηθεία*-ját a történetírásban beigazolhatnák. Midőn tehát a *Περὶ Ἡροδότου κακοηθείας* szerzője valódi emphasisissal hangsúlyozza, hogy

Diyillos tanuságtétele szerint s miként nem csekélyebb emphassal hozzá is teszi nyomban, hogy az athenei születésű tekintélyes történetíró *Diyillos*-nak tanuságtétele szerint 10 talantont kapott *Herodotos Anytos* indítványára az athenei államtól: akkor ugyan hogyan is gondolhat elfogulatlan kritikus egyébre, mint hogy itt a *Herodotos* történelmi művének subventiójáról, vagy mint mások gondolják, tiszteletdíjazásáról van szó?

5. *Leopold* von *Ranke* azonban mégis egyébre gondol; vagy helyesebben szólva irányzatos buzgalommal keresi, hogy mi minden egyéb jogczimet lehetne alátolni *Anytos* psephismájának, csakhogy valamikép abban ne állapodjék meg a tudomány, hogy *Herodotos* jó nagy öszszeg pénzt kapott az Atheneiektől és ezért dicsérte föl azután annyira az Atheneieket. Igen, *Leopold* von *Ranke* szeretné velünk elhitetni, hogy *Herodotos* azért kapta ezt a neki *Anytos* indítványára megszavazott 10 talantont, mert hát ő — *Herodotos* — szintén résztvett *Thurioi* gyarmatosításában. De hát minő jogczimen kapott volna ő, az idegen, a ki nem is volt athenei állampolgár az athenei államtól ily rengeteg öszszeg pénzt, még ha örültek is az atheneiek annak, hogy *Herodotos* is kitelepült az athenei gyarmatokkal *Thurioiba*?

Hogy *Herodotosnak* *Thurioi* alapításánál valamelyes hivatalos szerepet juttatott volna az athenei államhatalom: erről sehol semmi megbízható nyom a forrásainkban; hogy ő *οἰκιστής* lett volna a szó magasabb értelmében, mint egyéb athenei *οἰκιστής* ott *Thurioiban*: ennek éppen úgy nincs nyoma a forrásainkban, mint a hogy annak nincs nyoma, hogy hát az athenei nép valami szerfölött megörült volna annak, hogy *Herodotos* is odatelepült egyidőre *Thurioiba*. Valóban, a nevetségességgel határos az ilyen érvelgetés. Hisz *Beloch* számítása szerint alig egy tizedrészét tette az athenei gyarmatosok száma *Thurioi* összes görög gyarmatosainak: hát azért adtak volna az Atheneiek 10 talantont *Herodotosnak*, hogy velök ment *Thurioiba* az athenei gyarmatosokkal? Hát ezért adtak volna neki borra valóul oly rengeteg pénzüszszeget, a mely közel $\frac{3}{4}$ -ed részét képezte azon egész tőkeértéknek, a mely fölött *Nikeratos* rendelkezett, a kit pedig Athén egyik leggazdagabb emberének tartottak? Hisz ha még csakugyan

a *Thurioiban* való oikistaság czimén adtak is volna 10 talantont *Herodotos*-nak az *Atheneiek* — a minek lehetősége csaknem teljesen ki van zárva: úgy még ez esetben is okvetlenül arra a gondolatra kellene jönnünk, hogy ez a tüntetőleges jogczím voltaképen csak leplező álczím volt, a melylyel az athéni állam fegyvertetteit oly esztelen műfogásokkal magasztalgotó *történetíró*t akarták tulajdonképen megborravalózni, már előre is megborravalózni, vagy ha államjogilag akarunk szólni, hát leplezett subventióban részesíteni. Hisz nem adtak-e ily leplezett subventiót újabb időben is leplezett czím, valódi álczím alatt pénzbeli segélyt különböző íróknak és köztők egy vagy más *történetíró*nak is, csak azért a hatalom tényezői, hogy az illető író, *történetíró* megőrizhesse az ő szeplőtlen hírnevét és mindvégig mint részrehajlatlanul tárgyilagos publicista vagy *történetíró* tündökölhessen úgy a kortársak, mint az utókor előtt?

Hasonlót kell mondanunk *Leopold von Ranke* ama másikkal hypothesisére, a mely szerint *Herodotos* csakis azért kapott volna oly rengeteg pénzsösszeget, 10 talantont, vagyis 60,000 drachmát az athenei államtól, a mely öszszeg fölért Athén egyik leggazdagabb embere, *Nikeratos* öszszes tőkeértékének közel $\frac{3}{4}$ -ed részével — hogy — mondom — csak azért adtak volna *Herodotos*-nak az *atheneiek* ily rengeteg pénzsösszeget: mert hát — mint *Leopold von Ranke* mondja — *Herodotos* oda hagyta *Halikarnassost*!

Már micsoda beszéd ez!

Hisz *Herodotos* szökni volt kénytelen *Halikarnassosból* az ottani pártvillongások miatt, és bizonyára örült, hogy Athénben szerezhetett magának nem csak békés, de kényelmes, sőt fényes tűzhelyet az akkor mindenható *Perikles* védszárnyai alatt: hát ezért adtak volna neki az *atheneiek* az állampénztárból oly rengeteg pénzsösszeget, hogy ez által oly gazdaggá lőn körülbelül mint *Nikeratos*, Athénnek egyik elismerten leggazdagabb embere?

Hisz, ha ily czím alatt — már t. i. *Halikarnassos* odahagyása miatt — adtak volna az *atheneiek* *Herodotos*-nak ily rengeteg pénzt: hisz akkor még inkább arra a gondolatra kellene jönnünk, hogy az ily álczímmel csak leplezni akarták

az atheneiek a valódi indokot a kortársak és az utókor előtt — hogy t. i. valahogy meg ne tudja a világ, miszerint csak azért írta meg *Herodotos* a maga történelmi munkáját tényleg úgy, a hogy tényleg megírta, mert hát rengeteg pénzt kapott az athénei államhatalomtól. Valóban *Leopold von Ranke* éppen ily joggal azt is állíthatta volna, hogy *Herodotos* csak azért kapott 10 talantont az atheneiektől, hogy tanulmányutakat tegyen és útközben kutassa és szerezze meg valahogy azt az inget is, a melyben *Artemisia* királynő a salamis csata előtti éjét töltötte. Ha *Leopold von Ranke* ilyet állítana: úgy ez komikus lenne ugyan egy nagynevű történetíró részéről, de bizony-bizony nem lenne kevésbé alaptalan, mint az, a mit tényleg állít az ő »*Weltgeschichte*«-jében, — hogy t. i. *Herodotos* azért kapott 10 talantont az atheneiektől, mert oda-hagyta *Halikarnassost*!

6. Azt az érvet sem lehet komolyan számba venni, a mit *Leopold von Ranke* és vele együtt egy egész csapat orthodox philolog hangoztat, midőn azt mondja, hogy *Herodotos* művét már csak azért sem érhetette sem subventio, sem jutalom: mert hát sok olyasmi van beleszőve a *Herodotos* munkájába, a mi lehetetlen, hogy visszatetszést ne keltett volna az atheneieknél.

Ezt az érvet sem lehet, mondom, komolyan venni: mert hát mindaz, a mi *Herodotos* történelmi munkájában kellemetlen lehetett az atheneiekre nézve, mindez csakis mellékes dolgokra, hogy ne mondjam lappaliákra vonatkozik. Lényeges mozzanatokra nézve *Herodotos* csak magasztalni szokta az atheneieket, csak dicsőíteni szokta a végeredményben az ő fegyvertényeiket. Azután, hogy kellemetlent is mondott *Herodotos* a részletekben az atheneieknek! Hát ugyan nem írnak-e államilag dotált udvari historiographok is össze egész csomó apróbb kellemetlenséget az ő megfizetett történelmi munkájokban egy vagy más uralkodóról, a kiket azonban az ő nagyobb jelentőségű viselt dolgaikra nézve mégis magasztos talapzatra állítanak —? Nem ecsetelik-e egész buzgalommal az ő dicsőített fejedelmi alakjaik apró gyöngeségeit, fösvényességét, szeszélyességét, indulatosságát — nem-e színezgetik a lehető legrikítóbb színekkel rajtok az oly egyéni gyarláságaikat, a melyeket különben csak a komornyik vesz észre — csakhogy részre-

hajlatlan történetírók színében tűnjenek föl, midőn nagy dolgokban oly hadvezéri lángelmét, oly államférfiúi bölcseséget, oly emberszeretetet, szóval oly fényes tulajdonságokat ragasztanak rájuk, a melyekben tán ők maguk sem hisznek — ?

Ugyan ez áll azon történetírókról is, a kik egy népnek hizelegnek, hogy a népies államhatalom kegyeiben részesülhessenek.

De ha ez így áll, pedig tagadhatlanul így áll a dolog: hát akkor méltán kérdezhetjük, hogy ugyan mi marad még meg a hagyományos *Herodotos*-cultus védelmére?

Valljuk meg őszintén: csak még egyetlen u. n. érv marad fönn mindezek után: a hagyományos hit *Herodotos* történetírói jellemének szeplőtlenségében.

Quod erat demonstrandum.

De hát honnét tudják az orthodoxok, hogy *Herodotos* történetírói jelleme annyira fölüll áll minden kritika lehetőségén? A ráankszállott források egy szót sem szólnak az ő történetírói jellemének szeplőtlenségéről. Abból, hogy *Cicero* az ő szónokművészi hevélyében a történetírás atyjának ¹⁾ nevezi *Herodotost*, — meg hogy a *Περὶ τῆς Ἡροδότου ζαζονθείας* interpolatora rágalomnak nevezi az *Anytos* psephismájának kapcsán hangoztatott reflexiókat: ebből — azt hiszem — még nem győződhetik meg az elfogulatlan szakértő kritika az ellenkezőről.

Sőt az elfogulatlan, szakértő kritikának nem szabad figyelmen kívül hagynia azon hiradásokat sem, a melyek éppen ellenkezőleg az orthodoxok tantételével, éppen arról szólnak, hogy *Herodotos* nemcsak Athenében, de más görög államokban is megkísérlette az ő történetírói tollának, az az hogy irvesszőjének pénzbeli értékesítését, de siker nélkül. Sőt ezen hiradások szerint nagyon is csúfos kudarczot vallott ezen görög államokban, nevezetesen *Thebában* és *Korinthosban* az ő történetírói pénzszerzési kísérlete. E részbeni *thebai* kudarczát egy kevésbé ismert, de szavahihetetlenség miatt komolyan nem vádolható történetíró *boiotiai Aristophanes* jegyezte föl, *Korinthosi* kudarczát pedig, a *Dion Chrysostomos*nak tulajdoní-

¹⁾ Cic. De Legibus I.

tott *Κορινθιακός λόγος* ismeretlen, de szavahihető szerzőjén kívül *Markellinos*, a nagy *Thukydides* életírója.

Boiotiai *Aristophanes* híradása így hangzik:

Ἀριστοφάνους δὲ τοῦ Βοιωτοῦ γράψαντος, ὅτι χρήματα μὲν αἰτήσας οὐκ ἔλαβε παρὰ Θεβαίων, ἐπίχειρῶν δὲ τοῖς νέοις διαλέγεσθαι καὶ συσχολάζειν, ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκωλύθη δι' ἀγροικίαν αὐτῶν καὶ μισολογίαν.¹⁾ Vagyis boiotiai *Aristophanes* azt jelenti, hogy *Herodotos* nagy összeg pénzért kért a *thébaiak*-tól, de a *thébaiak* nem adták meg neki a kívánt összeget, a midőn pedig az ifjúsághoz fordult és ezeknek akart *Herodotos* előadást tartani, a *thébai* hatóság meggátolta őt ebben merő műveletlenségből és tudomány-gyűlöletből.

Az igaz, hogy a *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* szerzője nyomban hozzát teszi, hogy *ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔστι τεκμήριον*. Vagyis hozzát teszi, hogy mindezt csak boiotiai *Aristophanes* állítja, de nincs rá egyéb bizonyíték sehol.

Ámde ne zavarjon meg bennünket ez a hozzátétel. Ezen szavak ugyanis: *ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔστι τεκμήριον* szintén csak *interpolatio* az ókori *Herodot-cultus* valamely túlbuzgó hive részéről. A boiót *Aristophanes* nem az egyedüli forrás, a melyből azt látjuk, hogy *Herodotos* nagyon is ellenséges színekkel festette a *thébaiak* viselt dolgait; hogy annyira hazaáruló lett volna a *thébai* nép, amint ezt nem csak az oligarcha *Attaginos* és *Timagenidas* pártjáról, de az egész *Thébáról* mondja — ennek semmi nyoma sem a *Xenophon* Hellenikájának VI. könyvében, a hol ama híres szavak *νῦν ἐλπίς τὸ πάλαι λεγόμενον δεκατευθῆναι Θεβαίους* állanak, sem pedig *Polybios* könyvében. Hogy *Isokrates* tán akaratlanul is a *Herodotos* malmára hajtja a vizet: ez nagyon is érthető már csak illető

¹⁾ De Herodoti malignitate. c. 31. — Szerző azután így folytatja: *ὁ δὲ Ἡρόδοτος τῷ Ἀριστοφάνει μεμαρτύρηκε, δι' ὧν τὰ μὲν ψευδῶς, τὰ δὲ διὰ * τὰ δὲ ὡς μισῶν καὶ διαφερόμενος τοῖς Θεβαίοις, ἐγκέκληκε. Θεσσαλοὺς μὲν γὰρ ὑπ' ἀνάγκης ἀποφαίνεται μηδῖσαι τοπρώτον κ. τ. λ.* Miután a szöveg e helye meg van romolva, nevezetesen lacunákat mutat, nem lenne kritikai szempontból helyes belevonni a discussióba; amúgy is a ránk szállott sorokból nem következtethetni semmi oly fordulatra, mely fönt kifejtett nézetemet megegyeztetné. Hsl. ö. Wecklein, *Tradit.* d. Perserkriege 68; Moritz Müller, *Gesch. Thebens* 28 köv.

műve megírásának időpontjából is: de *Isokrates* szövegének szóban forgó szövegének helyei nem czáfolhatják le azon ókori hiradás jelentőségét, a mely szerint *Herodotos* azért festette oly sötétre a thébiaiak viselkedését a persa háborúk alkalmából, mert történetírói szolgálatait bizonyos nagy pénzüsszeg árán akarta rendelkezésére bocsátani a thébai államhatalomnak, a thébai államhatalom azonban nem volt hajlandó pénzt adni *Herodotosnak*, hanem egyszerűleg elutasította őt az ő ajánlatával.¹⁾

A *korinthosiaktól* szintén pénzt kért *Herodotos* azon ajánlata kapcsán, hogy majd meg megénekli ő — a *korinthosiak* dicsőségét a persa háborúk alkalmából viselt dolgaik fejében. A *korinthosiak* azonban elutasították és ezért azután ő úgy állott boszút rajtok, hogy azt irta rólok az ő történelmi művében, miszerint a *salamisi* csatában a korinthusi hajóraj *Adeimantos* parancsnokával együtt megszökött mindjárt a csata kezdetén a görög hajóhad csatavonalából és csak miután szökése közben azt hallotta egy feléje közeledő titokzatos hajó tengerészeitől, hogy hiszen a csatában a görögök győznek és nem a persák, csakis ekkor fordult volna vissza a *korinthosi* hajóraj és csak is ekkor vett volna részt a görögök már ekkor győzelmes tusájában. *Thukydides* életírója *Markellinos* ad nekünk erről hírt, midőn azt mondja, hogy *Ἡρόδοτος μὲν γὰρ ὑπεροφθεῖς ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἀναδραῖναι φησιν αὐτοὺς τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν.*²⁾

De nemcsak *Markellinos* tud erről az esetről; tud erről azon *Κορινθιακός* című beszéd szerzője is, melyet századokon át *Dion Chrysostomos*-nak szoktak tulajdonítani. Ebben a nevezetes beszédben³⁾ a következő utalást találjuk *Herodotos*-nak Korinthusban elkövetett pénzszerzési kísérletére: *ἦγε δὲ καὶ Ἡρόδοτος ὁ λογοποιὸς ὡς ὑμᾶς λόγονς φέρων Ἑλληνικοὺς ἄλλους τε καὶ Κορινθίους οὐδέπω ψευδεῖς ἀνθ' ὧν ἡξίου παρὰ τῆς πόλεως μισθὸν ἄρνεσθαι. διαμαρτῶν δὲ καὶ (') τοῦτον. οὐ γὰρ ἡξίου οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δόξαν ἀγοράζειν μετεσχεύασεν*

¹⁾ De Herodoti malignitate, c. 31: *Θηβαίους δὲ τὸ αὐτὸ διὰ τὴν αὐτὴν ἀνάγκην παθοῦσι λουδογείναι κ. τ. λ.* és egyebütt is.

²⁾ Marcellini Vita Thucydidis c. 27.

³⁾ Pseudo-Dionis Corinthiaca, 456 M. 103 R.

ἐκείνα ἃ πάντες ἐπιστάμεθα, τὰ περὶ τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὸν Ἀδεύμαντον. κ. τ. λ. Vagyis Herodotosról azt mondja, hogy nem éppen hazugan akarta ugyan előadni Korinthosban ezen állam viselt dolgait, de hát pénzbeli jutalmat várt ezért a korinthosi államtól és bele is bukott ebbe a pénzszerzési kísérletebe. Mert hát nem akarták a korinthosziak az ő dicsőségüket pénzen megvásárolni.

Egy további helyen ¹⁾ azután azt mondja, hogy a korinthosziak ugyancsak kitüntették magukat a Salamis melletti tengeri csatában, sőt egyenesen nekik, a korinthosziaknak köszönhetni, hogy a csatában a görögök győztek: ἐν Σαλαμῖνι δὲ ἡρίστευσαν, καὶ τῆς νίκης αἵτιοι κατέστησαν. Azután hangsúlyozza, hogy erre nézve nem Herodotos előadására fekteti a súlyt, hanem a síremlékre, és Simonides dicsődalára, a ki a Salamis szigetén eltemetett korinthosziak tetemeit a következőleg zengte meg: ²⁾

ὦ ξεῖν' ἐνυδρόν ποτ' ἐναίομεν ἄστυ Κορίνθον,
νῦν δ' ἄμ' Ἀίαντος νᾶσος ἔχει Σαλαμῖς.
ῥεῖα δὲ Φοινίσσας νῆας καὶ Πέρσας ἐλόντες
καὶ Μήδους ἱερὰν Ἑλλάδ' ἰδρυσάμεθα.

Egy másik epigrammban pedig ugyancsak Simonides Adeimantosra, a korinthosziaknak Herodotos által megrágalmazott tengernagyára a következő dicsőretet írta:

οὗτος Ἀδεϊμάντου κείνου τάφος, οὗ διὰ βουλὰς
Ἑλλὰς ἐλευθερίας ἀμφέθετο στέφανον.

Hát ebből mi következik?

Annyi bizonyosan következik, hogy bárki volt legyen is ezen, Dion Chrysostomos irataihoz csatolt »Korinthiakos logos« szerzője, szintén tudomással birt arról, a miről hírt nekünk Markellinos ad, hogy t. i. Herodotos pénzt akart csikarni a korinthosziaktól azért, mert följánlotta nekik, hogy ő majd megénekli az ő viselt dolgaikat a persa háborúk alkalmából.

¹⁾ Ibid. 459 M, 110 R.

²⁾ Ibid. 459 M. 110 R.: Ἡροδότῳ γὰρ οὐ προσέχω, ἀλλὰ τῷ τάφῳ καὶ τῷ Σιμωνίδῃ, ὃς ἐπέγραψεν ἐπὶ τοῖς νεκροῖς τῶν Κορινθίων τεθαμμένους ἐν Σαλαμῖνι κ. τ. λ.

Hogy ez a *Κοινὴ Πράξις* már a római korszakban iratott: ez kiderül a többek közt abból a körülményből is, hogy szerzője *Mummiust* emlegeti: de hogy ez irat epochája megelőzte a keresztyén korszakot: ezt meg szövegének temérdek helye bizonyítja. Egyébként, mindent egybevetve, nem tudom, ismerte-e szerzője már a *Markellinos*-féle életrajzát *Thukydidesnek*: ha nem ismerte, a mi éppen nem valószínűtlen: úgy hát akkor még nagyobb hitelességgel bír azon hiradás, melyet *Markellinosnál* is találunk — t. i. *Herodotos* csak azért rágalmazta meg a korinthusi tengernagyot, *Adeimantost* és az ő hajóraját, mert pénzt, subventiót, vagy ha úgy tetszik borravalót kért ugyan a korinthusi államhatalomtól, de a korinthusi államhatalom *Herodotost* a kérelmével egyszerűleg elutasította.

Ime, m. t. Akadémia! ezek azon u. n. érvek, a melyekkel az orthodox philologiai iskola és ennek hírneves támogatói közül úgy *Curt Wachsmuth*, mint *Leopold von Ranke* is az elfogulatlan szakértő kritika verdictje ellen harcolnak.

Valóban sajnálatra méltó érvek ezek: de méginkább sajnálatra méltó azon föltétlen meghódolás, a melyet ezen »érvekkel« szemben nem egy philologiai és történész-körben még mindig tanusítanak.

Hisz az csak nem lehet a történelmi buvárlat és a történelmi tudomány föladata, hogy egy történetfrónak a megközelíthetetlen jellembeli szeplőtlenségét minden áron, még akkor is köröm szakadtig védelmezze, midőn a védelmet csakis a szavahihető források teljes elnémításával vagy legalább is botrányos elferdítésével lehet még imígy-amígy fölszinen tartani. Tekintélyeket, kiket évezredek kegyelele állított magas talapzatra, ok nélkül, alap nélkül, kellő kritikai jogczim nélkül minden áron lerombolni akarni — bizonyára nem a tudomány föladata, — sőt a tudománynak érdekében áll óvni az irodalmi tekintélyek nimbusát, míg csak a források kritikailag mérlegelhető szavahihetősége az öröklött irodalmi tekintélyek épségben tartása mellett beszél.

Ámde, midőn a hagyományosan öröklött irodalmi tekintély nimbusát csak a források kiáltó szavának elnémításával

vagy annak erőszakos elferdítésével lehet csupán a maga megszokott érintetlenségében föntartani: akkor a tudomány érdeke első sorban az, a mely megköveteli a helyreigazítást.

Herodotosnak az ő nagy jelentősége megmarad ezért minden egyéb tekintetben. Az ő adatainak rendkívül nagy bősége nélkülözhetetlen világot fog vetni ezentúl is mindazon világtörténelmi (egyptomi, assyr, méd, persa, lyd) és görög mozzanatokra, a melyek nem állanak közvetlen oktani egybefüggésben az atheneiek viselt dolgaival; nem vesztethet *Herodotos* történetírói jelentősége e részben semmit, de nem vesztethet a tudomány sem, — sőt csak nyerhet: a mennyiben még az atheneiek viselt dolgaira vonatkozólag is csak tisztábban, világosabban fogunk láthatni a kritika fényénél ott, hol eddig homály fődte a szemeinket.

befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre* lev. tagtól. 40 kr. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 20 kr. — IX. Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr.

Ötödik kötet. 1877.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 30 kr. — II. Fényes Elek emlékezete. *Keleti Károly* r. tagtól. 20 kr. — III. A társadalom keletkezéséről. *Beöthy Leó* l. tagtól. 60 kr. — IV. A »Servitus fumi immittendi« hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 20 kr. — V. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. *Keleti Károly* r. tagtól. 20 kr. — VI. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zlinszky Imre* l. tagtól. 40 kr. — VII. Emlékezésd alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 kr. — VIII. Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 40 kr. — IX. Magyar hölgyek leveleiről. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr.

Hatodik kötet. 1880.

I. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedései mozgalma. *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 30 kr. — II. Nagy férfiak szerepe a történelemben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 20 kr. — III. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány. *Jakab Elek* l. tagtól. 30 kr. — IV. Emlékezésd Urházy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 10 kr. — V. Palaczký Ferencz emlékezete. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 20 kr. — VI. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weisz Bélától*. 10 kr. — VII. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jog-irodalmi és nyelvészeti tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, multjára, mivoltára és gyökeres javítására. *Irta Bakos Gábor*. 20 kr. — VIII. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 20 kr. — IX. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. *Irta Láng Lajos*. 30 kr. — X. Gróf Teleki Domonkos emlékezete. *Irta Deák Farkas*. 20 kr. — XI. Emlékezésd Zlinszky Imre l. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 20 kr. — XII. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Széköfoglaló értekezés *Hajnik Imre* r. tagtól. 40 kr.

Hetedik kötet. 1882.

I. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes*től. 20 kr. — II. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 kr. — III. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. *Konek Sándor* r. tagtól. 70 kr. — IV. A magyar felsőház reformja. *Irta Tóth Lőrincz* r. tag. 60 kr. — V. B. Fötvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalmra« című munkájáról. *Trefort Agoston* t. tagtól. 10 kr. — VI. A ministeri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 20 kr. — VII. A vasuti ügy s a posta- és távírdai ügy közti összeköttetés Magyarországon a közlekedési és névszerint a vasuti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Sallustios államformái és a görögök politikai irodalma. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 20 kr. — IX. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kunecz Ignác* pozsonyi kir. akad. jogtanártól. 40 kr. — X. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1690-ben. *Kovács Gyula* lev. tagtól. 40 kr.

Nyolczadik kötet. 1885.

I. Montesquieu elmélete. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 30 kr. — II. Fegy-házi tanulmányok. I. Illavai fegyház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — III. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 20 kr. — IV. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 40 kr. — V. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. *Hajnik Imre* l. tagtól. 20 kr. — VI. Melyik görög állam közelítette meg a képvisleti rendszer alap gondolatát. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 10 kr. —

VII. A népoktatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — IX. Gondolatszabadság és ódon tömeguralom. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr. — X. A két utóbbi évtized államformatani irodalmanak kritikai méltatásához. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr.

Kilenczedik kötet. 1887.

I. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr. — II. Az athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Klestenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50kr. — III. A középoktatás hazánkban (1867—1886) *Láng Lajos* l. tagtól. 40 kr. — IV. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — V. Dante mint politikai író. *Domanovszky Endre* l. tagtól. 10 kr. — VI. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — VII. A jog- és állambölcsészet feladatai. Székfoglaló. *Dr. Pulszky Ágost* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Egyéni szabadság és parlamentarizmus Angliában. *Concha Győző* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 20 kr. — IX. Magyarország népmozgalma 1880—1885. *Láng Lajos* l. tagtól. 30 kr. — X. Tudomány és társadalom. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr.

Tizedik kötet. 1888.

I. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 40 kr. — II. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — III. Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól. 40 kr. — IV. A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — V. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól 50 kr. — VI. Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 60 kr. — VII. Bárá Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Mattekovits Sándor* l. tagtól. 50 kr. — VIII. Az 1839/40-diki országgyűlés viszhangja az irodalomban. *Ballagi Géza* l. tagtól. 90 kr. — IX. Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — X. A specificatio. *Hoffmann Pál* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet. 1890.

I. Justinianus »Omnem reipublicae« kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 60 kr. — II. A tudományos és irodalmi kitünőségek jogcíme a felsőházi tagságra. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 70 kr. — III. Az athenei alkotmánytörténelem korszakai azon csak imént fölfedezett görög munkában, melyet némelyek Aristotelesnek tulajdonítanak. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 60 kr. — IV. A rövid tartamu szabadságvesztés-büntetések s a föltételes elítélés. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 kr. — V. További tanulmány a legújabban fölfedezett *Ἀθηναίων πολιτεία* fölött. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 70 kr. — VI. A birtoki jogtan kétségei. *Hoffmann Pál* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 15 kr. — VII. Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. *Hegedűs Sándor* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 30 kr. — VIII. Magyar tengerjog. *Nagy Ferencz* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 45 kr. — IX. Az otthon védelme a magyar büntető jogban. *Fayer László* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 30 kr. — X. A jegybankok nemesércz-politikája. *Földes Béla* l. tagtól. 40 kr. — XI. Korunk uralkodó eszméi. Székfoglaló értekezés. *Asbóth János* l. tagtól. Ára 25 kr. — XII. Állami önkormányzat. Székfoglaló értekezés. *Kuncz Ignác* l. tagtól. 60 kr.

Tizenkettedik kötet. 1897.

I. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székfoglaló értekezés. *Gaál Jenő* l. tagtól. 75 kr. — II. Az ausztriai császári cím fölvételéről. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ernő* l. tagtól. 40 kr.